

ח מ ו ט ל ש ו ב ל

ברכת הטוב והמיטיב בלידת בן ובת

- א. הקדמה: ברכות "על הטובה"
- ב. ברכת שהחיינו מול הטוב והמיטיב
- ג. ברכה בעת לידת בן ובת
- ד. מעמדה של אישה נשואה
- ה. ברכה על ההווה
- ו. סיכום

אמר הקדוש ברוך הוא: כל עיקר לא בראתי עולמי אלא לפריה ורביה, שנאמר: "לא תוהו בראה" (ישעיהו מה, יח), וכן הוא אומר "ויאמר להם אלהים פרו ורבו" (בראשית א, כח). כך ברא הקב"ה לאדם ולחיה מתחלה על מנת לפרות ולרבות, שהיו מולידין ופרין ורביין. למה? שכן הוא כבודו של הקב"ה [...] (דברים רבה, פרשת דברים)

א. הקדמה: ברכות "על הטובה"

חז"ל קבעו כי "אסור לאדם להנות מן העולם הזה בלא ברכה" (ברכות לה ע"א), ועל כן תיקנו לברך את ברכות הנהנין.¹ מלבד ברכות הנהנין, תיקנו חכמים לברך ברכות נוספות "על הטובה" (משנה, ברכות ט, ה). אף שברכות אלו מוטלות על האדם כחובה, הן נוטות יותר לכיוון הסובייקטיבי-אישי. ישנם הבדלים בין תחושותיהם של בני אדם כאשר הם חווים חוויות מסוגים שונים. במאמר זה אדון בהבחנה בין ברכת שהחיינו ובין ברכת הטוב והמיטיב, ואציע דיון מחודש באפשרות לברך את ברכת הטוב והמיטיב לאחר לידת בן או בת.

1 ר' יעקב בן אשר, טור, אורח חיים, סימן רי.

ב. ברכת שהחיינו מול הטוב והמיטיב

ברכת שהחיינו וברכת הטוב והמיטיב באות שתיהן בשעת שמחתו של אדם: את ברכת שהחיינו מברך אדם על טובה אישית שהתרחשה לו, ואילו ברכת הטוב והמיטיב באה בשעת שמחה משותפת לו ולאחרים.² ברכת שהחיינו, הקרויה גם "ברכת הזמן", מדגישה חידוש שהתרחש ולכן מברכים אותה בהקשרים שונים של שמחה בדברים חדשים. ברכה זו נתקנה על המועדים, על מצוות שבאות מזמן לזמן, על פירות חדשים, על מפגש עם חבר שהאדם לא ראה זמן רב, על קניין חדש - וכאמור על טובה שהגיעה לאדם לבדו. הפוסקים דנו בהגדרת הטובה שבאה לאדם והתלבטו אם באלמנט השמחה האינדיבידואלי-סובייקטיבי יש משום שיקול הלכתי.³

הב"ח פסק כי ברכת שהחיינו על הטובה היא ברכה ייחודית, כיוון שהממד הסובייקטיבי הוא המכונן את התוקף ההלכתי של ברכה זו. לדידו, מכאן שאין לחשוש לברכה לבטלה באמירת ברכה זו:

אבל לפע"ד נראה דאיכא לחלק בין ברכת שהחיינו לשאר ברכות. דברכת שהחיינו שבאה על שמחת לבו של אדם יכול לברך אף על פי שאינו ודאי דחייב לברך. דאינו עובר על לא תשא אם הוא שמח ומברך לו יתעלה על שהחיינו וקיימו עד הזמן הזה [...]

(ר' יואל סירקיש, בית חדש, אורח חיים, סימן כט)

אך לא הכול סברו כך. בין הפוסקים ניתן למצוא דיונים בשאלה האם יש לחשוש לברכה לבטלה בברכת שהחיינו, אם לאו, והאם תחושות הלב הן המכריעות או שמא עצם העובדה שברכת שהחיינו היא רשות מורה כי יש להחמיר ולא לברך.⁴

בדומה לברכת שהחיינו, גם ברכת הטוב והמיטיב נתקנה על שמחת הלב כשבח לקב"ה, כלשון המשנה: "ועל הבשורות הטובות אומר ברוך הטוב והמיטיב" (משנה, ברכות ט, ב). בשונה מברכת שהחיינו, בגמרא הוכרע כי יש לברך הטוב והמיטיב בשעת שמחה שאינה פרטית רק לו:

2 ראו ברכות נד ע"א; משנה תורה, הלכות ברכות, פרק יא, הלכה ט.

3 ר' יעקב עמדין, מור וקציעה, סימן תלב; ר' שמואל שטרשון, חידושי הרש"ש, ברכות נד ע"א (ברכת שהחיינו על בית וכלים חדשים).

4 בשו"ת דברי יציב, ליקוטים והשמטות, סימן כג, ביסס האדמו"ר מקלויזנבורג את מנהג אבותיו, האדמו"רים מצאנז, שלא בירכו שהחיינו על פרי חדש. ראו דיון מקביל באפשרות לברך את ברכת שהחיינו בסיום מסכת: בעל הרוקח סובר שיש לברך, ואילו החוות יאיר חולק עליו. ראו ר' אליעזר מגרמיזא, ספר הרוקח, המשך הלכות ברכות, סימן שעא; ר' יאיר חיים בכרך, שו"ת חוות יאיר, סימן רלו.

ברכת הטוב והמיטיב בלידת בן ובת

קצרו של דבר: על שלו הוא אומר "ברוך שהחיינו וקיימנו"; על שלו ועל של
חבירו - אומר "ברוך הטוב והמיטיב".

(ברכות נט ע"ב)

ג. ברכה בעת לידת בן ובת

כאמור, סוגיית התלמוד דנה בטובה המשותפת לכמה אנשים לעומת טובה פרטית.
באותו הקשר נזכרה גם הברכה על הולדת בן:

וכל היכא דלית לאחרינא בהדיה לא מברך הטוב והמיטיב? והתניא, אמרו ליה:
ילדה אשתו זכר, אומר ברוך הטוב והמיטיב! התם נמי, דאיכא אשתו בהדיה,
דניחא לה בזכר.

(שם)

התלמוד תמה: הלוא כשנולד בן, השמחה אישית ואין בה שותפים, ואם כן מדוע הורתה
הברייא שיש לברך עליה הטוב והמיטיב? תשובת הגמרא היא שגם כאן ישנה טובה
משותפת משום שגם אם הילד שמחה - שכן נוח לה בזכר.
הרשב"ם (בראשית ל, כא) בהתייחסו להולדת דינה בת יעקב כתב: "לא נכתבה
הודאה על לדת הבת לדעת למה נקראת כן, שאין מודים על הבת כמו על הבן". בדיון
התלמודי במסכת ברכות, אין דיון כלל על ברכה בעת הולדת בת. אולם בסוגיה תלמודית
אחרת מובא כי ההבדל במספר ימי טומאת יולדת זכר (7 ימים) ונקבה (14 ימים) נובע
מתחושתיה המורכבות של האם - בעקבות סבל הלידה מחד גיסא, והשמחה על הצאצא
החדש מאידך גיסא:

ומפני מה אמרה תורה זכר לשבעה ונקבה לארבעה עשר? זכר שהכל שמחים
בו - מתחרטת לשבעה; נקבה שהכל עצבים בה - מתחרטת לארבעה עשר.

(נידה לא ע"ב)

מכאן שנוסף לנחת שיש גם לאם בהולדת זכר, גם אחרים שמחים יותר בהולדת זכר ואף
עצובים בהולדת נקבה.

בנוגע לברכה בעת לידת נקבה, נחלקו הפוסקים האם אין לברך כלל או שמא יש
לברך ברכת שהחיינו. הדיון ההלכתי בדברי הפוסקים בסוגיה זו סובב בדרך כלל סביב
שני מוקדים: (א) מחשבה פרקטית על ההשלכות המשפחתיות והכלכליות בעתיד
הרחוק; (ב) מקומה של השמחה בעת הולדת הבת. המוקד הראשון הוא צופה פני עתיד

ועוסק בחישוב התועלת שתביא הבת להוריה בחלוף השנים; ואילו במוקד השני עומד הרגש המפַעם בלב ההורים (או נעדר ממנו) לאחר הולדת בת. הרשב"א בתשובותיו כתב כי יש לברך על לידת בן מפני התועלת שתצמח ממנו להוריו בבגרותו. הוא משווה זאת לירידת גשמים שיש בה תועלת ברורה ומוכחת לכל בני האדם:

לא בכל דבר שנהנה הוא ואחרים עמו מברך הטוב והמיטיב [...] אלא בדבר שיש לו תועלת והנאה בו ולאחרי' עמו כגון יריד' הגשמים וירושת הקרובים [...] ובלידת אשתו זכר, יש לאב ולאם הנאת תועלת. חדא דהוה להו חוטרא לידה ומרא לקבורה. ועוד שהוא כירך האב והאם. ומדת כל אדם תאבין לו ליורשן. (ר' שלמה בן אדרת, שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן עז)

גם מדברי הראשונים בסוגיית ברכות נעדר דיון בברכה על הולדת בת. גם ה"טור" וה"שולחן ערוך" נמנעו מלהתייחס לה ורק ציינו בעקבות סוגיית הגמרא: "ילדה אשתו זכר, מברך הטוב והמיטיב, וגם היא צריכה לברך כן".⁵ שאלת הברכה על הולדת בת התעוררה בדורות האחרונים וסבה בין היתר על השמחה שמעוררת הולדת הבת - נוסף על הנמוק התועלתני שנידון עד כה. הנצי"ב דן באפשרות לברך שהחיינו על לידת נקבה, אך מסתייג מכך. לדידו, בהיבט הכלכלי, בת אינה מביאה תועלת כאחיה בטווח הרחוק, בעת זקנת ההורים. אך כיוון שבטווח הקרוב, מציאתה ומעשי ידיה שייכים לאביה, ייתכן שיש לברך שהחיינו בעת לידתה. הוא אף מתייחס, בסוף דבריו, לסוגיית השמחה וכותב:

והנה מדאיתא במשנה [ברכות ט, ג] דעל כלים חדשים מברך, יש ללמוד לכאורה דמי שנולד לו בת שמברך שהחיינו, דלא גרע מאילו קנה עבד או שפחה לשמשו, שהרי מעשה ידיה לאביה. איברא לא ראיתי זאת בפוסקים. ואולי י"ל דבת אינה מתנה טובה לאביה כידוע באגדה.

(ר' נפתלי צבי יהודה ברלין, מרומי שדה, ברכות נד ע"א)

גם בעל "ערוך השולחן" עסק בעניין זה וכתב כי בהשוואה להולדת בן, הרי שהולדת בת אינה מעוררת שמחה בקרב הוריה:

ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמיטיב שזהו טובה לו וגם טובה לאשתו שגם היא רצונה יותר בזכר. ואין חילוק בין היה בשעת לידה או שהיה בעיר אחרת והגיע

5 ר' יעקב בן אשר, טור, אורח חיים, סימן רכג; שולחן ערוך, שם, סעיף א.

ברכת הטוב והמיטיב בלידת בן ובת

לו השמועה מברך, וגם היא חייבת לברך הטוב והמיטיב. אבל בלידת נקבה אין מברכין לפי שאין בזה שמחה כל כך כבזכר.

(ר' יחיאל מיכל עפשטיין, ערוך השולחן, אורח חיים, סימן רכג, סעיף א)

לעומתם, ה"משנה ברורה" הורה שיש לברך שהחיינו על הולדת בת ולו משום שראיית אדם את בתו לראשונה דומה לראיית חבר לאחר שלושים יום:

נ"ל פשוט דבפעם ראשון כשרואה אותה מברך ברכת שהחיינו, דמי גרע ממני שרואה את חברו לאחר ל' יום ושמח בראייתו.

(ר' ישראל מאיר הכהן מראדין, משנה ברורה, סימן רכג, ס"ק א)

אומנם, ב"ביאור הלכה" (ד"ה "ילדה אשתו") ציטט ה"משנה ברורה" את דברי הרשב"א (בתשובה שצוינה לעיל) שהדגיש את הנימוק התועלתני.

הרב משה שטרנבוך העיר על דברי ה"משנה ברורה":

ואין דבריו ברורים אצלי, שבחבירו מדובר שמשתוקק לראייתו ונהנה בכך, אבל בנקבה אין עיקר השמחה בראיה רק בלידה, ועל הלידה אף ששמח במה שיש לו, ומודה לה' בלב שלם, לא תיקנו ברכת שהחיינו אלא להנאה שמשתוקק לכך, ולא להנאה שאין אדם משתוקק לכך.

אמנם אם יש לו כמה זכרים ומשתוקק לבת, עיין שם בביאור הלכה שדן אם יש לו לברך ברכת הטוב והמיטיב, ונראה שבזה עכ"פ יש לו לברך בראייתה שהחיינו, שכי האי גוונא לראות הבת פעם ראשונה וודאי שיש השתוקקות ושמחה בזה. אמנם בסתם בת כיון שתלוי בשמחתו, ותלוי בכל אחד עד כמה שמח בנקבה, הלוא נהגו להקל בברכת שהחיינו. כיון שאינו אלא רשות וכמבואר ברמ"א שם, ובזה דעתי לסמוך על המנהג להקל בנקבה לא לברך שהחיינו כלל, וצריך בירור בפוסקים.

(הרב משה שטרנבוך, שו"ת תשובות והנהגות, חלק ב, סימן קלב)

לפי הרב שטרנבוך, כשמדובר באדם שרצה עד מאוד שתיוולד לו בת - יכול הוא לברך שהחיינו משום שבוודאי יש לו שמחה מיוחדת; אך במצב רגיל, מצד הרב שטרנבוך במנהג שלא לברך שהחיינו, אך מסיים שהדבר עוד טעון "בירור בפוסקים".

הרב אליעזר וולדנברג דן בדברי הנצי"ב וה"משנה ברורה" ולאחר מכן הכריע:

לזאת נראה לי דלהלכה יש לפסוק כהמשנה ברורה לברך על לידת בת שהחיינו, ולא שייך לומר בזה ספק ברכות להקל, ושלא לברך על הספק (גם אם נתפוס שיש ספק בדבר), וכדמצינו בב"ח בטור או"ח סימן כ"ט שכותב לבאר שיש חילוק

בזה בין ברכת שהחיינו לשאר ברכות, ובברכת שהחיינו יכול לברך גם בספק, מפני דברכת שהחיינו שבאה על שמחת לבו של אדם יכול לברך אף על פי שאינו ודאי דחייב לברך, דאינו עובר על "לא תשא" אם הוא שמח ומברך לו יתעלה על שהחיינו וקיימו עד הזמן הזה ע"ש.

(הרב אליעזר וולדנברג, שו"ת ציץ אליעזר, חלק יג, סימן כ)

ה"ציץ אליעזר" סבור אפוא כי השמחה היא אישית, ולכן ניתן לברך על הולדת בת. שלא כמו הרב שטרנבוך, הרב וולדנברג איננו מבחין בין אדם שרצה עד מאוד שתיולד לו בת לבין סתם אדם.

גם הרב משה פיינשטיין צידד בעמדתו של ה"משנה ברורה", וכך כתב:

הוא טעם גדול, דאחרי שנולדה לו הא הוא שמח בראייתו אותה, כסתם אינשי אפילו עניים שדחוקים בפרנסתם, שמחים בראיית בניהם ובנותיהם, אף שנוסף עליהם דאגת פרנסה, הם בטוחים בהשי"ת שישלח להם פרנסה גם עבור הבת שנולדה לו. ולכן אף שלא הוזכר זה בדברי רבותינו, ואף בערוך השלחן לא הוזכר חידוש זה, יש מקום לומר דלא משום דפליגי על זה, אלא דמשום הפשיטות, לא כתבו זה. וכדמשמע מלשון המשנה ברורה שכתב שנראה לו פשוט, ואם היה סובר שאלו שלא הזכירו פליגי על זה, לא היה זה ממילא דבר פשוט. וממילא למעשה יש להורות כהמשנה ברורה שצריך לברך.

(הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק ה, סימן מג)

מדברי הרב פיינשטיין ניתן אולי להבין שכך גם נהוג ומקובל שהלוא ברכת שהחיינו על ראיית פני אדם ששמחים בראייתו היא דבר ידוע בהלכה.

הרב יצחק זילברשטיין (חשוקי חמד, ברכות נט ע"ב) עסק בדינו של אדם שבירך שהחיינו כשהראו לו בת אך לאחר מכן התברר שלא הייתה זו בתו; לדעתו, אדם זה צריך לברך שוב שהחיינו כשיראה את בתו. הרב זילברשטיין הורה גם שאם אדם בירך שהחיינו על בתו, ואחר כך נולדה תאומתה - עליו לברך שהחיינו גם עליה. הוא הוסיף וכתב "דאצלנו באמת יש שמחה גם לאשתו בלידת הבת אלא שלא תיקנו ברכת הטוב והמטיב", ולכן הורה שבוודאי יש לברך שהחיינו.

כדי לצאת מן הספק ולהימנע מברכה לבטלה, כתבו כמה פוסקים ספרדים בני זמננו שיש להימנע מברכת שהחיינו על הבת (ואף במקומות רבים אינם מברכים הטוב

ברכת הטוב והמיטיב בלידת בן ובת

והמיטיב על הולדת בן), ויש לעשות זאת אגב ברכה על פרי חדש או בגד חדש בסמוך ללידה, ולא על הלידה לבדה.⁶

הרב מנשה קליין, ה"משנה הלכות", ציין לדברי ה"משנה ברורה" וכתב שברכה על ראיית חבר אחר שלא ראהו שלושים יום -

אינו אלא בידועו ומכירו מלפנים, אבל חבירו שאינו מכירו ולא ראה אותו מעולם אינו מברך שהחינו הגם שהוא חביב עליו, עיין ש"ע א"ח סי' רכ"ה ס"ב דעל ראיית חבירו שלא ראה מעולם אינו מברך.

(הרב מנשה קליין, שו"ת משנה הלכות, חלק יג, סימן לב)

ולכן הסיק:

לפע"ד דבר זה צריך עיון רב לברך שהחינו על הבת, ועל כל פנים ספק ברכה לכולי עלמא הוא [...] אשר לפי עניות דעתי כי האי גוונא ודאי שב ואל תעשה עדיף, אם לא שילבש בגד חדש וכולי האי ואולי, כנלפענ"ד.

(שם)

הרב קליין סבור אפוא שמוטב שלא לברך שהחינו על הולדת בת, אך אם האדם לובש בגד חדש - הדבר אפשרי. לאחר מכן מוסיף הרב קליין וכותב:

לאחר זמן מצאתי בפי' [רוש] התפילות והברכות לרבינו יהודה בר יקר רבו של רמב"ן ז"ל ח"ב דף נ' ע"ב נולד לו בן צריך לברך שהחינו, ועל הנקבה לא יברך דיין האמת ע"ש. והנה לא נסתפק על שהחינו אלא שלא יברך דיין האמת כי על שמועות שאוי לו עליהם ח"ו מברכין דיין האמת ועכ"פ אין מברכין שהחינו והארכתי במקום אחר.

(שם)

ראינו אפוא כי ראשיתו של הדיון בענייננו בנימוקי תועלת: הברכה בעת הלידה הייתה מחוברת בקשר ישיר לעתיד המשפחה - אם ייוולד בן, הרי שהוא ידאג להוריו, ואילו בתם לא תוכל לעשות כן משום שרוב חייה לא תהיה ברשות עצמה וגם לא תמשיך לשאת שם המשפחה. עוד ראינו כי לאורך השנים עלה לקדמת הדיון הנימוק הרגשי - השמחה - בעת הלידה. אומנם ישנו קשר בין עתידו של היילוד ובין השמחה, אולם,

6 ראו הרב יעקב חיים סופר, כף החיים, חלק ג, סימן רכג, ס"ק ו, עמ' קסא; הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, סימן רכג, סעיף ה; הרב בן-ציון אבא-שאול, אור לציון, פרק יד, סעיף מז.

הרגש המפעם בהורים באותו רגע ייחודי הנחה את הפוסקים באשר לשאלה אם לברך שהחיינו אם לאו.

אכן, בשנים האחרונות כתבו כמה פוסקים בני זמננו כי בעקבות השינויים במצב החברתי-כלכלי ניתן לברך הטוב והמיטיב בעת הולדת בת. הרב אליעזר מלמד פסק כי יש לברך שהחיינו על לידת בת (פניני הלכה, ברכות, עמ' 381), ובהערת שוליים הוסיף:

אפשר גם לומר שההוראה לברך "הטוב ומיטיב" התבססה על המצב החברתי-כלכלי לפיו לידת בן שמחה מאוד ואילו לידת בנות פחות שמחה ולכן אפילו "שהחיינו" לא בירכו. שכן לעיתים הורים שהיו להם בנות רבות סבלו חרפת רעב, הואיל והיו צריכים להשקיע את כל רכושם כדי לחתן את בנותיהם. ואם כך, כיום הורים ששמחים בלידת בתם כמו בלידת בנם, צריכים לברך "הטוב והמיטיב". אולם ההוראה המקובלת שגם ממשיכה את המסורת וגם מבטאת את השמחה על לידת הבת, היא כפי שכתבתי למעלה. ובכל אופן השמחים בלידת בת לא פחות מבן, ורוצים לברך "הטוב והמיטיב" - רשאים.⁷

ד. מעמדה של אישה נשואה

כאמור, הרשב"א הסביר כי הטעם שבגיננו מברכים הטוב והמיטיב על הולדת בן הוא שההורים סומכים על כך שבזקנותם בנם ידאג להם ואף ימשיך את הענף המשפחתי, ואת שמם. לעומת זאת, חובתה של בת במצוות כיבוד אב ואם מצטמצמת לאחר נישואיה - כאשר הדבר מתנגש עם מצבה המשפחתי. כפי שכתבו הפוסקים - הרמב"ם וה"שולחן ערוך" בעקבות סוגיית הגמרא במסכת קידושין (ל ע"ב) - חובת האישה כלפי בעלה גוברת על כיבוד אב ואם:

אחד האישים ואחד האשה שוין בכבוד ובמורא של אב ואם, אלא שהאשה אין בידה לעשות, שהיא משועבדת לבעלה, לפיכך היא פטורה בכבוד אב ואם בעודה נשואה. ואם נתגרשה או נתאלמנה, חייבת.

(שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רמ, סעיף יז)⁸

7 נציין לעוד שני רבנים שפסקו כי ניתן לברך כיום הטוב והמיטיב על הולדת בת: הרב ברוך אפרתי, "ברכת הטוב והמיטיב על הולדת בת", מחניך, ג (תשס"ח), עמ' 57-64; הרב בני לאו, "ברכת הטוב והמיטיב בהולדת בת" (אתר בית הכנסת רמב"ן).

8 על פי משנה תורה, הלכות ממרים, פרק ו, הלכה ו.

ברכת הטוב והמיטיב בלידת בן ובת

אכן, הש"ך על אתר (שם, ס"ק יט) כתב כי גם על אישה נשואה חלה החובה לכבד את הוריה: "ונראה דאם אין בעלה מקפיד חייבת בכל דבר שאפשר כמו האישה". במקביל למעבר מנימוקים תועלתניים לנימוקים רגשיים בשיח ההלכתי ביחס ללידת בת, גם המציאות המשפחתית השתנתה לבלי הכר. שינויי אורחות החיים בעולם המודרני הביאו לשינויים במבנה המשפחה והללו משפיעים על מצוות כיבוד הורים על ידי נשים נשואות. בעוד בעולם העתיק תפקידי האישה נותרו בדרך כלל בתוך ביתה פנימה, הרי שבימינו מציאות החיים השתנתה ונשים נשואות עובדות לפרנסתן ואף יכולות, מבחינה טכנית, לדאוג להוריהן.

כך לדוגמה כתב הרב יעקב אריאל:

כיום שהתחבורה נוחה (ובפרט כאשר האשה יודעת לנהוג ויש למשפחה רכב ואפילו שניים) לא יעז בעל למנוע מאשתו טיפול בהוריה בטענה שעליה לכבדו, [...] כלומר הבעלים מחלו לנשותיהם על כך וממילא גם אשה נשואה חייבת היום בכבוד הוריה. [...] מה שהיה בזמן הש"ך תופעה חריגה, הפך להיות בימינו למנהג המדינה. [...] נראה שאין היום סמכות לבעל למנוע מאשתו לכבד את הוריה, כי אדעתא דהכי אשה נכנסת היום לחופה שבעלה ינהג כמנהג גוברין יהודאין בימינו שהבעלים מוותרים לנשותיהם לצורך קיום מצות כבוד אב ואם. (הרב יעקב אריאל, הלכה בימינו, כפר דרום - אשקלון: מכון התורה והארץ, תשע"ב, עמ' 224)

בהקשר אחר קבע הרב שלמה דייכובסקי כי מבחינה כלכלית מעמדם של בני הזוג שווה בעת הזאת, ובני הזוג חולקים את רכושם באופן שווה; ולכן לא ניתן לומר כי בעת הזו, אישה נשואה היא חסרת מעמד כלכלי ואין ביכולתה לדאוג להוריה כלל. התמורות שהתחוללו במבנה המשפחה משנות אפוא את מעמדם של רוב נשות ישראל בעת הזו, וממילא גם חובתן בכיבוד הוריהן. לנשים כיום ישנו מעמד משמעותי בתוך המערך המשפחתי; ואישה בעלת מעמד כלכלי עצמאי, גם בתוך נישואיה, מחויבת מבחינה הלכתית במצוות כיבוד אב ואם ממש כמו אחיה.¹⁰ חובה זו נכונה גם מן ההיבט הכלכלי (כאמור, למרבית הנשים בימינו יש יכולת כלכלית עצמאית), וגם מן ההיבט הפרקטי (לנשים בני זמננו עומד הזמן הדרוש כדי לכבד את הוריהן). מכל זאת עולה כי

9 הרב שלמה דייכובסקי, "משברים במשפחה", תפקודי משפחה (אייר תש"ס). זמין במרשתת באתר "דעת".

10 עדינה שטרנברג, "מפני שרשות אחרים עליה": חובת כיבוד הורים של אישה נשואה בימינו", דרישה, 4 (תשע"ט) עמ' 53-68 טענה אומנם כי ההלכה שלפיה נשים פטורות מכיבוד אב ואם בעינה עומדת על אף התמורות המשמעותיות באורחות החיים של נשים נשואות בעת הזאת.

הפטור של נשים נשואות ממצוות כיבוד הוריהן איננו תקף בימינו, וממילא דומה כי ניתן לברך הטוב והמיטיב בעת לידת בת.¹¹

ה. ברכה על ההווה

בראשיתו של מאמר זה ציינו את אופיין המיוחד של ברכות שהחיינו והטוב והמיטיב ואת העובדה שהן תלויות זמן. ברכה על בשורות טובות היא ברכה לשעתה. לא ניתן לברך ברכות אלה במנותק מהמאורע או מהקנייה שעליהם מברכים. בנוגע לטווח הזמן שבו ניתן לברך ברכה זו התלבטו הפוסקים. יש מי שסבר כי זמנן מוגבל, כפי שכותב הרב משה שטרנבוך "שהשמועה עוד פועלת השמחה אצלו".¹² הדבר מובן: מאחר שברכות אלו מביעות את המיית הלב, הרי שזמנן תחום ומוגבל לפרק זמן סמוך ביותר למאורע. נוסף על כך, ברכות אלו אינן צופות פני עתיד אלא מתרכזות בטוב המידי של האדם. הן נתקנו על המאורע הטוב המתרחש כעת, מבלי התבוננות פסימית או דאגנית על העתיד. ההלכה מודעת לכך שייטכן ששמחה בהווה תביא לעצב בעתיד - אך הברכה נאמרת על ההווה. ברכות אלו מתייחדות בבקשן מן האדם להתבונן בהווה בלבד, ולברך עליו, בלי דאגה על העתיד - כלשון הרמב"ם וה"שולחן ערוך":

שאין מברכין על העתיד להיות אלא על מה שאירע עתה.

(משנה תורה, הלכות ברכות, פרק י, הלכה ד)

מברך על הטובה: הטוב והמיטיב אף על פי שירא שמא יבא לו רעה ממנו, כגון שמצא מציאה וירא שמא ישמע למלך ויקח כל אשר לו, וכן מברך על הרעה:

11 ואכן כך כתב גם הרב ברוך אפרתי. הוא מזכיר הן את הנימוק שכתב ה"משנה ברורה", הן את העובדה שבת מסייעת כיום להוריה כבן. ראו הרב אפרתי, "ברכת הטוב והמיטיב על הולדת בת", לעיל הערה 8. כך כתב גם הרב בני לאו (לעיל הערה 7): "אי אפשר להתעלם מהיחס הכללי של החברה להולדת בת, בימים ההם, ולעיתים גם בזמן הזה. ההתעלמות מהברכה על הולדת בת נבעה בראש וראשונה מהמקום שהאשה תפסה בעולם. שינוי מקומה של האשה בחברה מביא בהכרח לשינוי ביחס החברה להולדת בת (ויעיד על כך הצורך האמיתי של משפחות רבות לציין את הולדת הבת בטכס חילופי ל'ברית המילה' (זבד הבת וכדו'). על פי כל האמור, ובהתחשב בנסיבות הזמן שהשמחה על הולדת בן ובת אינה מוגדרת בהירארכיה ברורה כבעבר, ולכל משפחה יש את משאלות הלב הגלויים והכמוסים, נראה לענ"ד, שאפשר להורות לאב ואם החפצים בכך, שיברכו ברכת 'הטוב והמיטיב' גם בהולדת בת". ראו שם תגובת פרופ' חנה ספראי. הרב ברוך אפרתי (לעיל הערה 7) מזכיר את הנימוק שכתב "המשנה ברורה", ושבת מסייעת כיום להוריה כבן. ראו גם רן חורי, "הולדת בת במקורות היהדות", פיתוחי חותם, ה'תש"ע), עמ' 83-130. 130.

12 הרב משה שטרנבוך, שו"ת תשובות והנהגות, חלק א, סימן ר.

ברכת הטוב והמיטיב בלידת בן ובת

ברוך דיין האמת אף על פי שיבא לו טובה ממנו, כגון שבא לו שטף על שדהו אף על פי שכשיעבור השטף היא טובה לו, שהשקה שדהו.
(שולחן ערוך, אורח חיים, סימן רכב, סעיף ד)

כאשר נולד ילד, דאגות רבות עלולות לעלות בלב הוריו: דאגות על בריאות, על פרנסה ועל עתידו של הרך הנולד. מעט מאוד ידוע להורים על עתידו של התינוק. האם דאגות אלו גורעות משמחת ליבם של ההורים? הברכה נתקנה על הרגע הפלאי של הבאת ברייה חדשה אל העולם; על ההווה. ההלכה באה לרומם את תחושת השמחה של היחיד החווה אותה, גם אם רגעית היא, וכמילותיו הנאות של הרב יוסף דב סולובייצ'יק:

עניינה של ההלכה באדם מתמקד בעיקר בפרט הבודד. [...] ההלכה עומדת על כך ששום דבר, לא האידיאה ולא הקולקטיב, לא יתפוס את מקומו של הפרט היחיד, הארעי והשביר, "שהיום כאן ומחר בקבר" (ברכות כח ע"ב), שהיום הוא כאן על בימת החיים ומי יודע היכן יהיה מחר. הוא תופס עמדה בולטת במסגרת ההלכה, ותפקידו הוא מרכזי והכרחי.

(הרב יוסף דב סולובייצ'יק, מן הסערה, תל אביב, 2009, עמ' 105)

דומה בעיניי כי בביטול ברכה על ההווה, על הולדת הבת, מתוך התבוננות בספק עתידי - האם תדאג להוריה ברבות הימים אם לאו? - יש משום פגיעה בעיקרון זה. אופיין של ברכות ההודאה מורה כי האדם צריך להתבונן בהווה ולהודות עליו, בלא קשר לעתיד, שאין אפשרות לנבאו. השמחה על הולדת הבת מנותקת מדאגות העתיד, כשם שהשמחה בלידת הבן אינה כרוכה בשעת הברכה בדאגות שונות לגבי עתידו.

ו. סיכום

בשנים האחרונות צפה ועלתה השאלה אם ניתן לברך ברכת הטוב והמיטיב גם בעת הולדת בת.

כמה מן הראשונים כתבו שאין לברך הטוב והמיטיב על הולדת בת, ושני נימוקים עימם: (א) היעדר שמחה; (ב) היעדר תועלת להוריה.

דומה כי התמורות החברתיות-כלכליות שאירעו במאת השנים האחרונות משנות גם את היחס לשני נימוקים אלה. ראשית, המציאות כיום היא שהורים שמחים בלידת בתם כמו בלידת בנם. שנית, בעת הזו נשים נשואות יכולות לדאוג להוריהן - ואכן עושות

זאת - גם כאשר הן חלק ממשפחה גרעינית חדשה, ולפיכך חיובן במצוות כיבוד אב ואם על כנו עומד גם אחר נישואיהן.¹³

נוסף על כך, ההמשכיות המגולמת בבן, לעומת בת, הקשורה לטיפול בהורים בזקנותם ולאחר מותם - "חוטרא לידה ומרה לקבורה" (יבמות סה ע"ב) כלשון התלמוד - איננה נחלתו הבלעדית של הבן. בדיני גירושין מצאנו דעות שלפיהן אין כופים את האיש לגרש את אשתו אם יש להם בת בלבד;¹⁴ ביכולתם של ההורים להסתמך על בתם בזקנותם, ועל כן אי-הולדת בן אינה עילה לגירושין.

ייחודן של ברכות ההודאה נובע מהיותן תלויות זמן ותלויות מאורע. לכן, השמחה והתועלת שעליהן מברכים בשעת לידת ילד בריא, בן או בת, אינן צריכות להתבטל עקב דאגה עתידית ומעורפלת לעתיד הרחוק. מהות הברכה היא הודאה על ההווה המשמח, כפי שהוא נחוה בתודעה האנושית באותה עת.

לבסוף, דומה שכיום ההודאה בהולדת בת משותפת לכלל בני המשפחה, השמחים על הגדלת המשפחה, על קיום מצוות פרייה ורבייה ועל ריבוי צלמו של הקב"ה בעולמו. מאידך גיסא, אם אחד ההורים אינו שמח בהולדת היילוד, הוא פטור מן הברכה. יהי רצון שירבו תינוקות וירבו ברכות בישראל, ובכך יתפאר כבוד של מקום.

13 פוק חזי מאי עמא דבר: נשות ישראל מקפידות ומהדרות כיום בכיבוד הוריהן, בכל שלב בחייהן, בין אם יודעות הן על שאלת הפטור והחייב שלהן ממצווה זו, בין אם לא.

14 ראו ר' שמואל פייבוש, בית שמואל, אבן העזר, סימן קנד, ס"ק ו; ר' יחיאל מיכל עפשטיין, ערוך השולחן, אבן העזר, סימן קנד, סעיף כט.